

VALE GIER *Gyps fulvus* PLEISTEREND IN Z.O. WATERLAND,
28 APRIL - 3 MEI 1993.

Een nieuwe vogelsoort voor de regio Amsterdam en omstreken?

Ruud Vlek

Er zijn van die dagen van het jaar dat elke rechtgeaarde vogelaar weet, dat men er maar het beste aan doet de natuur in te trekken. Daarvoor heeft men noch de adviezen van onze weerprofeten, noch die van de DBA-vogellijn nodig. Bij de wisseling van de seizoenen, tijdens de piekdagen van de voor- en najaarstrek, zo heeft de ervaring geleerd, is er vrijwel van alles mogelijk. Het zit in de lucht en verrassingen zijn niet uitgesloten. Dat geldt bij uitstek voor de laatste dagen van april en de eerste dagen van mei.

Woensdagmorgen 28 april 1993 was een aangename lente-ochtend, met ideaal weer om een stukje te gaan fietsen. Zodoende stapte Fokko Padmos om ongeveer half elf op zijn racefiets voor een trainingsronde door Waterland.

Het was even na elven, toen Fokko fietsend over de IJsselmeerdijk tussen Schellingwoude en Durgerdam in de Durgerdammer Diepolder een grote roofvogel in een boom ontwaarde. Het was te ver weg om de vogel met het blote oog te kunnen determineren, en de verrekijker was thuis gelaten (sic).

In eerste instantie dacht Fokko met een late Zeearend van doen te hebben. In zo'n situatie komt de racefiets van pas. Over de Durgerdammerdijk weer terug naar Schellingwoude, komt men voor de Schellingwouderbrug rechtsaf, uit op de Liergouw (gem. Amsterdam). Hier trof Fokko de roofvogel aan in een boom op het erf van Liergouw nr. 62. Er was geen verrekijker voor nodig om te kunnen vaststellen, dat de enorme roofvogel niet een arend maar een gier was.

Om de determinatie af te ronden besloot Fokko toch maar thuis zijn verrekijker te gaan halen.

Thuis werden telefonisch andere waarnemers van de ontdekking op de hoogte gesteld. Via het semafoonsysteem was de melding snel onder geïnteresseerde Amsterdamse vogelwaarnemers verspreid. De verbazing was groot: een gier onder de rook van Amsterdam? Een ontsnapping zeker!

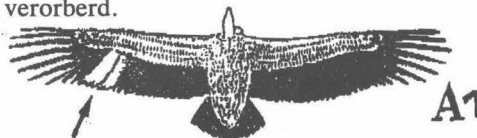
Vale Gier in Waterland *foto : Martijn de Jonge*

Even na de lunch hadden ook de bewoners van de boerderij de roofvogel in de boom op hun erf ontdekt. De vrouw van boer A. Piet vond het leuk genoeg om de vogel met de pas nieuwe videocamera te filmen¹. Tegen half twee keerde Fokko Padmos terug met zijn optiek en trof de Vale Gier nog steeds aan in het geboomte van Liergouw nr. 62, waar op dat moment Zwarte Kraaien de vogel lastig vielen. Kort daarop brak de vrij dunne tak waarop de vogel zat, waardoor hij een stuk omlaag wegzakte in het geboomte. Met enkele vleugelslagen bevrijdde de Vale Gier zich uit de takken en vloog hij richting het weiland ten zuiden van de Liergouw, alwaar de vogel landde onder een hoogspanningsleiding. Met de verrekijker had Fokko ondertussen kunnen vaststellen dat de vogel geringd was.

Even later waren ook Joop Swaab, Wim v.d. Schot en ondergetekende gearriveerd en keken we naar het vreemde gezicht van een Vale Gier in een hollands weiland, met op de achtergrond de dijkhuisjes van Durgerdam. Gezien de helderwitte halsveren betrof het een volwassen vogel. s'Avonds werd de vogel door enkele waarnemers benaderd, om uit te testen of het een wilde vogel betrof. De gier bleek echter vrij schuw, want bij benadering op een afstand van 75 meter vloog hij weg.

De vogel bleef zes dagen pleisteren nabij Durgerdam, Ransdorp en Zunderdorp.

Vermoed werd, dat de Vale Gier zich in leven hield met draadslachtoffers onder de dubbele rij hoogspanningsleidingen, die daar vanaf de Diemercentrale richting het noorden lopen. Op vrijdag trof boer A. Honingh, Liergouw nr. 77, de gier aan achteraan op zijn erf, "kluivend aan een dode duif"². Daarnaast ging het gerucht dat de vogel had geaasd op een dood lam, dat gedeeltelijk was aangevreten. Boer A. Hoeve, woonachtig aan de Zunderdorpergouw, kon echter slechts bevestigen, dat hij in zijn weiland onder de hoogspanningsleidingen een doodgeboren lammetje had aangetroffen, dat hij voor de gier had laten liggen. De volgende dag was het kleine kadaver verdwenen, maar dit kan ook door Zwarte Kraaien zijn verorberd.

¹ Een kopie van de video-opnamen door mevrouw Piet zijn in het VWGA-archief opgenomen.

² In de literatuur wordt vermeld dat gevogelte slechts bij uitzondering als voedsel van de Vale Gier dient; zo noemen Cramp et al., Handbook of the Birds of Western Palearctic dl.II (1980) wilde eend als prooi.

Op zaterdag, toen de vogel in een hoogspanningsmast bij Durgerdam zat, kon de kleurring worden afgelezen. Met het ringnummer A 1 kon nu nagegaan worden waar de vogel vandaan kwam. Via druk faxverkeer werd uiteindelijk contact gekregen met Fulvio Genero, een Italiaanse ornitholoog, woonachtig in Udine, een plaats gelegen aan de voet van de Oostitaliaanse Alpen. Al geruime tijd telt hij de overzomerende Vale Gieren in de Julische Alpen, op de grens van Italië en Slovenië (Genero 1985). Begin september 1987 had hij niet ver van de Adriatische Zee een uitgeputte juveniele Vale Gier gevangen. De jonge vogel was waarschijnlijk over zee aan komen vliegen van één van de kolonies die zich nog weet te handhaven op de Kvarner-eilanden onder Rijeka, Kroatië. Daar broeden zo'n 50-60 paar Vale Gieren op de kustkliffen van Cres, Krk, Prvic en zes andere kleine eilanden. Op deze eilanden vindt nog een extensieve wijze van schapenteelt plaats, waarvan de natuurlijke kadavers deze populatie tot voedsel dienen. Het zijn de noordelijkst gelegen kolonies van de Vale Gier in het gehele westelijk palearctische gebied (Perco et al. 1983; Vasic et al. 1985). In de zomermaanden trekken vooral jonge vogels van de Kroatische kolonies zo'n 250 kilometer in noordelijke richting naar de Oostenrijkse Alpen, waar dan kuddes schapen de hogere bergweiden worden opgevoerd. Een betrekkelijk kleine populatie Vale Gieren bestrijkt hier zowel de noord- als de zuidhellingen van de Hohe Tauern, een 3000 m. hoge bergkam 100 km. ten zuiden van Salzburg. Een vaste roestplaats bevindt zich traditioneel in het Raurisdal, waar de Oostenrijkse afdeling van het Wereld Natuur Fonds in 1979 een voederplaats voor de gieren heeft ingericht. Vanwege de afgenomen schapenbeweiding dreigde namelijk het aantal overzomerende Vale Gieren af te nemen. Eind veertiger jaren overzomerden nog zo'n 250-300 Vale Gieren in de centrale Oostelijke Alpen; in de jaren zeventig en tachtig was dat teruggelopen tot maximaal nog slechts 150 resp. 50 vogels (Glutz et al. 1971; British Birds 72:277; Genero 1985). Kleinere groepen Vale Gieren overzomerden in de Julische Alpen, aan beide zijden van de grens van Italië en Slovenië (Genero 1988).

Recent worden diverse pogingen ondernomen de Vale Gier als broedvogel in de Alpen te herintroduceren. Naast de inspanningen van het Oostenrijkse WNF met betrekking tot de Vale Gier en de Lammergier, stelt ook een groep Italiaanse ornithologen pogingen in het werk om in de Oostitaliaanse Alpen door middel van herintroductie een kleine broedkolonie van Vale Gieren gevestigd te krijgen. Daartoe zijn in de jaren 1987-1990 zo'n 26 Vale Gieren bijeengebracht, met name

afkomstig uit Spanje en Oostenrijk. Men hoopt zo de overzomerende Joegoslavische vogels te kunnen verleiden zich daarbij aan te sluiten. 'Onze' Vale Gier was de allereerste vogel die voor dit projekt werd verworven en kreeg derhalve ringnummer A1. Van januari tot september 1992 werden 12 van de verzamelde vogels losgelaten op de voor een broedvestiging geselecteerde lokatie nabij Forgaria nel Friuli, een dorpje ± 30 km. ten noordwesten van de plaats Udine, N.O. Italië. Vale Gier nummer A1 behoorde, na vier en een half jaar in een grote vliegkooi gevangen te zijn gehouden, tot de eerste groep van zes vogels, die in de winter van 1992 werd vrijgelaten. A1 her kreeg zijn vrijheid op 5 februari 1992.

Tot 21 april 1992 bleef A1 in de omgeving waar hij was vrijgelaten en was hij een paarband aangegaan met een vrouwtje, ook afkomstig uit het projekt. Eind april zwierven deze vogels in westelijke richting uit. Half augustus 1992 werd het vrouwtje geschoten in Oostenrijk. Na een eenzame zwerftocht belandde A1 uiteindelijk acht maanden later in Waterland-Oost (900 kilometer noordwestelijk van de plaats, waar hij was losgelaten).

De Vale Gier bleef zes dagen rondhangen in de zuidoost hoek van Waterland. Aanvankelijk hield hij zich vooral op onder Durgerdam, later verhuisde hij naar een hoogspanningsmast aan de Nieuwe Gouw bij Zunderdorp. Na maandagmiddag 3 mei 1993 is hij niet meer waargenomen. Misschien als laatste heeft de veehouder A. Hoeve te Zunderdorp hem weg zien vliegen richting Broek in Waterland.

Dankzij het feit dat de vogel geringd was zijn de gangen van deze Vale Gier goeddeels bekend. Het gaat om een nu zevende-jaars mannetje Vale Gier van Kroatische origine. Gezien zijn levenswandel betreft het eigenlijk maar een gedeeltelijk wilde vogel. Wegens aanvangsproblemen van het introductieprojekt (men moet eerst voldoende vogels bijeenbrengen) en omdat hij de eerste vogel was die ervoor verworven was, moest hij lang wachten, alvorens hij in de natuur kon worden teruggezet. Voordat hij in Waterland opdook heeft A1 zich ruim anderhalf jaar in het wild in leven weten te houden, waarvan eerst 4-5 maanden als juveniele vogel en (na herintroductie) bijna 15 maanden als adult. Qua levensjaren gaat het dus om een vogel die slechts 1/3 van zijn leven in wilde staat, en 2/3 van zijn leven in gevangenschap heeft doorgebracht.

Qua herkomst is de vogel zowel uit het wild als uit gevangenschap afkomstig (hetgeen ook voor de meeste 'escapes' zal gelden). De vogel heeft echter wel bewezen zich geruime tijd in de vrije natuur in leven te kunnen houden. Fulvio Genero van het 'Progetto Grifone' in N.O. Italië meent in dit verband: "In conclusion A1 is a wild bird."³

Status van de Vale Gier in Nederland.

Hoe men ook over de avifaunistische status van deze vogel oordeelt, zijn verschijning in onze regio laat wel zien, dat een individu uit de Vale Gierenpopulatie in de oostelijke Alpen op eigen kracht Nederland heeft weten te bereiken. Met betrekking tot het voorkomen van deze soort in Nederland heerst daarentegen meestal de verdenking, dat waarnemingen ervan betrekking moeten hebben op ontsnapte vogels. De Vale Gier is immers grotendeels standvogel in zijn mediterrane broedgebieden en maakt slechts in beperkte mate zuidwaartse trekbewegingen (vgl. de geringe aantallen die doortrekken op de telposten aan de Bosporus en de Straat van Gibraltar).

De Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA) erkent daarom slechts weinig gevallen van de Vale Gier in Nederland. Mocht het geval van Waterland door deze commissie als wilde vogel geaccepteerd worden, dan zou het 'officieel' pas het derde zekere geval van de Vale Gier voor Nederland zijn.

De huidige CDNA geeft namelijk de voorkeur aan een Nederlandse avifaunistische lijst, die een kritische toets kan doorstaan, boven een meer volledige, die het risico heeft vervuild te zijn door onzekere gevallen (vgl. van IJzendoorn & de Heer 1985). Met betrekking tot de Vale Gier is het echter - zeker met betrekking tot oudere gevallen - moeilijk de al of niet wilde herkomst van de verschillende gevallen vast te stellen. Zowel in de oude als in de recentere nederlandse ornithologische literatuur vindt men namelijk nooit duidelijke aanwijzingen dat waarnemingen van Vale Gieren betrekking hebben op uit gevangenschap afkomstige vogels (door vermelding van uiterlijke kenmerken of andere mededelingen, waaruit dat op te maken is). Tabel 1 geeft een overzicht van alle meldingen van deze soort in Nederland, welke in diverse ornithologische publicaties aan te treffen zijn. Totaal gaat het om zo'n 13 vermeldingen. Met behulp van symbolen is aangegeven, welke daarvan in de loop der tijd door de Commissie voor

³ Fax-brief van Fulvio Genero, Udine, Italië aan Arnold Veen te Zeist, 3 mei 1993. Archief VWGA.

de Nederlandse Avifauna, resp. de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna aanvaard zijn.

Tabel 1. Voorkomen van de Vale Gier in Nederland (op basis van gepubliceerde meldingen: 13x, $\pm$ 16 individuen).

jaar	plaats	aantal/sexe/leeftijd	bewijsstuk, C(D)NA-status	bron
$\pm$ 1824	Ermelo, Gelderland	1 adult; gevangen	skelet NNM Leiden, @	Sepp V:395, v.Oordt & Verwey
10 juni 1904	Dinteloord, N.Brabant	1 vr.; geschoten	opgezet, Oudenbosch, @*	Eykman et al. dl. II:492
2e helft april 1922	Breskens, Zeeland	1, geschoten	- (in privé collectie?), @	Ardea 12:4, CNA 1962:29
$\pm$ 18 juni 1930	Twijzel, Friesland	1 juv.; geschoten	opgezet NNM Leiden, @*	Orgaan C.I.N.V. 3:151
5 jan. 1937	Varssel, Gelderland(#)	1 vr.; geschoten	opgezet NNM Leiden, (#)	Limosa 10:62, Ardea 26:224:(#)
4 okt. 1944	Schijndel, N.Brabant	5-6; 3 gesch., 1 ad.	opgez. NHM Eindhoven, @	Limosa 35:165, v. Erve e.a., 1967
1 mei 1955	Someren, N.Brabant	1	- , @:'onbevestigd'	Limosa 29:48, CNA 1962:29
2-3 maart 1965	Schouwen, Zeeland	1	-	Sterna 10(2):4, Vog. Schw.-Dvl.
31 mei 1970	Groenekan, Utrecht	1	-	Vogeljaar 18:293
20 juni 1973	Harlingen, Friesland	1	stukje film	Vogels in Friesland I:317
30 juli - 2 aug 1975	3 pl. Friesland	1	foto Leeuw.Crt. 1-8-75, @	Lim. 50:41, Vogels in Fr. I:317
1975, sine dato	2 pl. Noord-Holland	1 (= ex. hierboven)	? , gevangen	Vogeljaar 24:215
5 maart 1978	Oudemirdum, Friesland	1 juv.	? , @	Limosa 53:29, Vogeljaar 26:255
28 april - 3 mei 1993	Z.O. Waterland, N.H.	1 m. adult (7e jrs.)	foto's, video; CDNA ?	Dutch Birding 15:143

@ opgevoerd in CNA 1962 en 1970 en CDNA-jaarverslagen in Limosa; *opgevoerd in lijst Van den Berg (sine anno).

(#): ontsnapt uit Burgers Dierenpark, Arnhem (med. Dr. R. Dekker, Nationaal Natuurhistorisch Museum Leiden, juli 1993).

CDNA aanvaardde niet de meldingen van 11 apr. 1980 (Lim. 60:29), sept. 1982 (Lim. 59:125; DB 4:109: Gyps bengalensis, W.Friesland) en 27 mrt. 1983 (Lim. 59:23; = vlgs. DB 5:35: Gyps bengalensis, Ferwerd, Friesland † 12 febr. 1983?).

In de eerste zeven decennia van deze eeuw werd de Vale Gier zes keer in Nederland vastgesteld, d.w.z. bijna 1 geval per decennium. Het meest opmerkelijke geval daarvan is wel het verschijnen van een troep Vale Gieren bij Schijndel tijdens de oorlogshandelingen in Brabant in het najaar van 1944 (Knippenberg 1962).

In de jaren zeventig toont de tabel een opvallende toename van het aantal meldingen. Echter mede ten gevolge van enige meldingen in het begin van de jaren tachtig, waarbij het om ontsnapte Bengaalse Gieren bleek te gaan, is de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna kritischer gaan kijken naar de oude gevallen.

Wat betreft de verdeling van de meldingen van Vale Gieren over de provincies valt op dat in zuidwest Nederland en Friesland de soort het meest is gemeld (Brabant en Zeeland 5x, Friesland 4x).

Hoewel de herziening van de Nederlandse avifaunistische lijst aan de hand van de moderne, strengere criteria nog niet gepubliceerd is, geeft de jaarlijks bijgewerkte lijst van voormalig CDNA-voorzitter A.B. van

den Berg wel aanwijzingen hoe daarover binnen de CDNA gedacht wordt. Van alle oude gevallen van de Vale Gier erkent de huidige CDNA nog slechts twee gevallen als onverdacht. Zeker zes gevallen die bij eerdere commissies nog een genadig oordeel vonden, zijn bij de revisie geschrapt. Daaronder ook enkele gevallen, waarvan nog bewijsstukken in musea aan te treffen zijn. Natuurlijk kan met betrekking tot verschillende gevallen worden getwijfeld aan de wilde herkomst, juiste determinatie, bewijsvoering enzovoort; er is bijv. verwarring mogelijk met een ontsnapte Bengaalse Gier. Het is echter de vraag of het schrappen van oude gevallen op basis van op zich gerechtvaardigde twijfels en moderne strenge criteria niet het nadeel kan hebben van een onderbelichting van het zwerfgedrag van deze soort richting onze contreien.

Om dat in beeld te brengen volgen we hier een tegengestelde methode, namelijk door de vroegere meldingen vanwege de ondoenlijkheid van hun nadere verificatie als gevallen van wilde Vale Gieren op te voeren. Op basis daarvan is mogelijk de fenologie van de Vale Gier in Nederland te bepalen. Tabel 2 vergelijkt daarbij maandsgewijs de meldingen van Vale Gieren in Nederland met alle gedateerde gevallen van Vale Gieren in Europa ten noorden van de Alpen, zoals verzameld door U. Glutz von Blotzheim (1971, 1979).

Het Nederlandse verschijningspatroon van de soort blijkt nogal gelijk op te gaan met het erratisch voorkomen van Vale Gieren in de rest van Noord-Europa. Van alle Noord-Europese meldingen valt 65% in de periode maart-juni. Wat betreft Nederland doet vier-vijfde van alle meldingen zich in deze maanden voor. De concentratie van

Tabel 2. Fenologie van Vale Gier(-meldingen) in vergelijking met alle gedateerde gevallen ten N. van de Alpen (Glutz 1971:245)

	jan.- febr.	maart	april	mei	juni	juli	aug.	sept.	okt.	nov.- dec.
Nederland (alle meldingen:)	- (j.1937#)	1965 1978@	1922@ 1980# 1993>	1955 '@' 1970 <-	1904@* 1930@* 1973	1975@>	<-	-	1944@-	
Noord-Europa™ (t.N.v. de Alpen)	2 1%	2 1%	10 5%	24 12%	95 47%	14 7%	6 3%	21 10%	19 9%	8 4%

@: bevestigd door CNA 1962 en 1970, en CDNA <1985; '@': onbevestigd.

*aanvaard door CDNA 1985-1993. ™= 1800-1970.

voorjaarsgevallen kan samenhangen met de stijging van de zonnestandboven het noordelijk halfrond, ten gevolge waarvan voldoende thermiek ontstaat voor noordwaarts gericht uitzwerven. De hoogste presentie in Noord-Europa valt in de maand met de hoogste stand van de zon. Verdrifting door een periode van krachtige zuidelijke of zuidoostelijke winden kan een hoog zwevende en breedvleugelige vogel als de Vale Gier gemakkelijk honderden kilometers doen afdwalen. Wanneer men ervan uitgaat dat de Noord-Europese gevallen alle hun oorsprong hebben in de populatie van de Oost-Alpen en Noord-Joegoslavië is nog een andere hypothese mogelijk: de oplopende piek van noordelijke zwerfvogels in mei en juni reflecteert de noordwaartse zomermigratie van Noord-Joegoslavische vogels naar de Oost-Alpen (het zou dan om doorschieters of verdripte vogels kunnen gaan; vgl. het lot van A1). Tabel 3 geeft een overzicht van het noordwaartse zwerfgedrag dat de Vale Gier in deze eeuw ten noorden van de Alpen vertoonde en de geografische spreiding daarvan.

Tabel 3. Verdwaalde Vale Gieren in Europa ten noorden van de broedgebieden (sedert 1900).

<u>Oost-Europa:</u> (≥ 11)	<u>Midden-Europa:</u> (21+)	<u>West-Europa:</u> (12/18-24)	<u>Noord-Europa:</u> (18-20)
Hongarije: 3	Oostelijke Alpen: jrl. 300- > 50	N. & W. Duitsland: 6	Denemarken: 3-5
Tjechoslowakije: 3	Zwitserland: 7	Nederland: 8-12, 2*	Zweden: 1
Polen: 5-6 (> 1945)	Zuid Duitsland: 12	België: 3-5	Finland: 7
	Oost-Duitsland: 2	Engeland: 1	Estland & Letland: 7

bronnen: Glutz et al. Bd. 4, 1971/1979; Lippens & Wille 1986; British Birds 1979-1993 en Birding World. *CDNA aanvaard.

De Vale Gier is gezien bovenstaande ± 70 gevallen mogelijk een onregelmatige gast in noordelijk Europa, die zelfs Zuid-Scandinavië weet te bereiken (met N.B. 14 gevallen rond de Baltische Zee, en verscheidene recente meldingen in Denemarken en Zuid-Zweden). Er lijkt zich ook een lichte toename in het aantal Noord-Europese gevallen voor te doen in de laatste decennia (bijna 20% van de gevallen dateert uit de jaren tachtig; een gevolg van toegenomen waarnemersintensiteit?). Noordwestelijk Europa lijkt verhoudingsgewijs nog een heel behoorlijk deel van deze zwerfvogels op bezoek te krijgen (zo'n 20-30% der gevallen in tabel 3). Deze uitkomsten relativeren de opvatting dat het bij hier te lande verschijnende Vale Gieren hoofdzakelijk om dierentuinvogels zou gaan.

Een nieuwe of oude soort: historisch voorkomen van gieren rond Amsterdam?

Wanneer we de Vale Gier van Waterland als wilde vogel zouden beschouwen zou het officieel de 300ste vogelsoort zijn die in de regio groot-Amsterdam is vastgesteld. Sinds de opstelling van de Checklist van de vogels van 'Groot-Amsterdam' (Hazevoet & van der Waal 1986), die 294 vogelsoorten bevat die na 1900 met zekerheid in en om Amsterdam zijn vastgesteld, zijn er namelijk zes nieuwe vogelsoorten in onze regio waargenomen.

In een volgend nummer van de Gierzwaluw zal op deze recente aanvullingen van de Amsterdamse Avifauna uitvoeriger worden ingegaan.

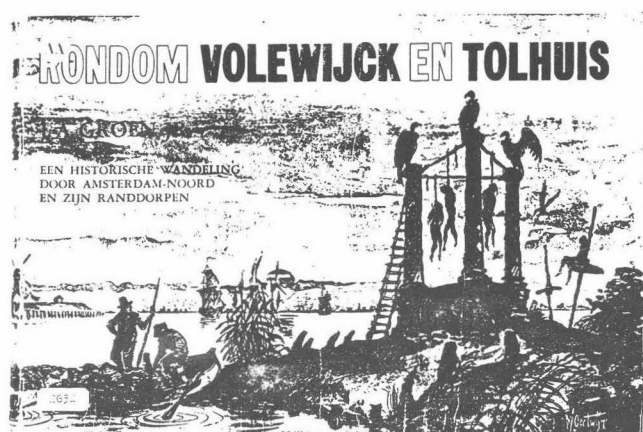
Vanuit historisch gezichtspunt is het echter de vraag of we bij de Vale Gier met een nieuwe soort voor onze regio te maken hebben. In het verre historische verleden van Amsterdam zouden aasetende roofvogels behoorlijk aan hun trekken hebben kunnen komen, op stedelijke vuilnisbelten, marktplaatsen en abattoirs. Zo wierp Prof. K.H. Voous eens de vraag op in hoeverre onze middeleeuwse steden door wouwen werden afgestroopt, zoals nu meeuwen dat doen⁴. Bekend is het voorkomen in de steden van ooievaars nabij vismarkten. Het voorkomen van soms grote aantallen gieren in de grote steden van India en Afrika getuigt er nog van, dat gieren ook stadsvogels kunnen zijn.

In de middeleeuwen broedden er nog Vale Gieren ten noorden van de Alpen, tussen Trier en Worms (Glutz von Blotzheim et al. 1971:243). Het is denkbaar dat vogels van deze populatie op gezette tijden (bijv. bij epidemieën of veldslagen) de steden van Holland en Vlaanderen wisten te bereiken⁵. Wat betreft Amsterdam zijn daarvoor de volgende, overigens spaarzame aanwijzingen.

⁴ "Het zou overigens wel vreemd zijn, wanneer Rode Wouwen alleen in Londen als grote stadsbewoners zouden zijn opgetreden en het zou daarom de moeite lonen op oude schilderijen van stads-scènes en rivierlandschappen van de hand van West-Europese schilders, waaronder de Oud Hollandse meesters, naar het voorkomen van wouwen en andere roofvogels uit te zien." K.H. Voous en H.J. Slijper, *Roofvogels en uilen van Europa*. Leiden 1986, p.14.

⁵ "Van 1469 tot 1666 werd Amsterdam 37 maal door de pest getroffen, soms jaren achter elkaar: 1601-1603, 1616-1618, 1623-1629, 1652-1657, 1663-1666. Na 1666 verdween de pest uit de Republiek." Uit: P. Dijsterlberge, *De zwarte rand van Gouden Eeuw. Tentoonstellingscatalogus Universiteitsbibliotheek Amsterdam*, 1993.

In historisch Amsterdam was ten noorden van het IJ op het land van Volewijck (de huidige Vogelwijk in Amsterdam-Noord, ter hoogte van het Centraal Station) een terrein ingericht waar de misdadigers werden opgehangen, het zogenaamde 'Galgenveld'. In het gemeente-archief van Amsterdam bevindt zich een historische afbeelding van dit terrein, waarop enige grote roofvogels zijn afgebeeld zittend op de galgpalen. De schrijver van een geschiedenisboekje over Amsterdam-Noord, J.A. Groen jr. (†1987) ontleende kennelijk aan deze prent de gedachte dat er rond dit galgenveld in de Volewijck zich gieren hebben opgehouden. Op de omslag van zijn boekje "Rondom Volewijck en Tolhuis" zien we een lugubere afbeelding van dit executie-terrein in Amsterdam-Noord, met daarop drie Vale Gieren. In het boekje zelf geeft de schrijver ook nog een historische datering van hun aanwezigheid:

Vale Gieren op de Volewijck. Afbeelding uit het boek "Rondom Volewijck en Tolhuis" van J.A. Groen jr.

"Nadat de Wederdopers een mislukte aanslag op de stad hadden gepleegd vond in 1535 op het brede Damplein de grootste massa-executie plaats die Amsterdam ooit kende. De lichamen van de op wrede wijze ter dood gebrachte revolutionairen werden tegen de avond naar de Volewijk gebracht om daar ten prooi te worden van de vele aasgieren." (Groen 1975:13).

Omdat oorspronkelijke geschiedwerken over Amsterdam pas van een eeuw later dateren, is m.b.t. deze vogels niet nader vast te stellen in hoeverre de fantasie van de schrijver hier de vrije loop heeft genomen⁶.

Uit het oud-nederlands stammen wel de scheldwoorden 'galgenaas' en 'galgebrok', ter aanduiding van schurken, die het verdienden aan de galg te hangen; woorden die er eigenlijk op duiden dat de lijken van de gehangenen als aas aan vleesetende vogels werden overgelaten (Van Dale 1984:808).

Het determineren van vogelsoorten was echter bij de late middeleeuwen nog nauwelijks aan de orde.

Nog lang was men bevangen in mythische beelden over de natuur, die in tijden van onheil vooral als voortekenen werden opgevat. Daarvan getuigt een tweede historisch citaat, dat handelt over een volksoploop rond de verschijning van een vreemde vogel. Daarover schrijft de Amsterdamse historicus Jan Wagenaar in zijn historie van Amsterdam (1760) het volgende:

In 't jaar 1635, openbaarde de Pest, die na 't jaar 1625 niet gewoed hadt, zig wederom in Holland, met name te Leiden en hier ter Stede, daar altoos groote overvloed van geringe ingezetenen plagt te zijn, onder welken deeze kwaal meest heerschte.

Te Amsterdam, stierven, in dit jaar, agtduizend een honderd zeven en zeventig menschen. Doch ten naasten jaare, sleepte de besmettelyke ziekte, hier ter Stede, wel zeventienduizend een honderd drie en negentig; anderen schrijven zeventien duizend vyf honderd en twee menschen weg.

Zo dra de gevaarlijke kwaal zig te Leiden geopenbaard hadt, zorgde men, hier, om dezelve buiten de Stad te houden; doch alle voorzorg was vergeefs. De pest kwam hier zo sterk als elders.

De Wethouderschap vernieuwde en vermeerderde de vorige Pestkeuren, en verboodt, onder anderen, gelyk voorheen ook geschied was, het verkoopen van spenagie, pruimen, komkommers; en wortelen, raapen en radyzen met het lof.

⁶ Tijdens de opstand van de wederdopers op 10 mei 1535 vielen t.g.v. gevechten rond het bezette stadhuis op de Dam 64 doden. De lijken van 28 gedode opstandelingen werden de volgende dag met de benen omhoog aan de galg gehangen. 11 overige werden op 14 mei 1535 onthoofd. Later werden nog 28 wederdopers ter dood gebracht, w.o 16 vrouwen door verdrinking. Vgl. A.F.Mellink, De wederdopers in de noordelijke Nederlanden 1531-1544. Leeuwarden 1981.

Eenigen hebben der moeite waardig geagt aan te tekenen, dat zig, omtrent October deezes jaars (1636 - R.V.), een vogel, wat grooter dan een gans, graauwagtig van verwe, omtrent drie weeken agtereen, 's avonds met zonnen ondergang, plaatste op het kruis van den tooren der Oude Kerke, waarop hy, den ganschen nacht, bleef zitten, houdende het gezigt naar 't westen, daar hy 's morgens heenen vloog; komende uit het oosten terug. Zulk een ongewoon verschynsel bragt de nieuwsgierige menigte op de been, die 'er allerlei voorspellingen uit maakte, schoon 'er niets byzonders op volgde. Eindelyk deedt de Regeering, voor opschudding bedugt, den vogel doorschieten (Domselaer VI. Boek, blz. 339. Commelin, blz. 1110). 't Is niet onwaarschynlyk, dat *dit dier, gewoon op doode lighaamen te aazen*, in deezen Pesttyd, op den reuk der overleedenen aan de pest afgekomen is." (Wagenaar 1760:531; cursivering R.V.).

Deze beschrijving leek aanvankelijk te wijzen op de aanwezigheid van een gier tijdens een pestepidemie te Amsterdam. Volksoplopen rond bijzondere vogels doen zich ook heden ten dage nog voor, vooral ook bij de verschijning van zo'n mythische vogel als een gier (vgl. Bogaers 1971). Vandaar dat we nieuwsgierig waren of ook vroegere historici van dit incident melding maken. De Amsterdamse historicus Casparus Commelin (1693) geeft een nog uitgebreidere beschrijving van het voorval:

"Omtrent de Wijnmaant des Jaars 1636 quam zich een Vogel t' Amsterdam vertoonen, die zommige een Aal-scholver noemden; dezen Vogel was wat grooter als een Gans, graauachtig van verwe; hij hadde voeten als een Swaan; en quam alle avonden, omtrent der Sonnen ondergank, als de Poort-klok luyde, gevlogen uit het Oosten; swierende twee of drie maal boven om den Tooren van Sint Nicolaas of d'Oude Kerke, en zette hem daar boven op het Kruys (dat onder den Weer-haan is) neder, met het gesicht naar het Westen siende; aldaar bleef hij den ganschen nacht zitten, en des morgens met der Sonnen opgang, en het luyden van de Poort-klok, vloog hy wederom weg naar het Westen, zonder dat iemand wist waar hy hem des daags onthiel, en quam des avonds al wederom uyt het Oosten. Naar dat dit omtrent drie of vier weeken geduurt hadde, en het nieuwsgierige volk alle avonden, meer en meer uyt alle hoeken der Stad, om dit te sien, quamen toeloopen, zoo dat 'er, met dat hy quam aanvliegen, een geschreeuw ontstont, dat de gansche Stad overklonk, vonden de Heeren Burgemeesteren goet, desen Vogel het weder-komen te doen beletten, 't welk geschiedde door eenen

die op den Tooren zynde, hem trefte door de scheut uit een Roer. Der Vogel op-vliegende, viel op een van de Buer-huisen neder, en leefde noch eenige dagen. Veele maakten hier voorseggingen op; maar daar is niet gevolgt." (Commelin 1693:1110).

Het blijft een merkwaardig verhaal. Een Aalscholver die wekenlang op het kruis van de Oude Kerk op het Oudekerksplein komt overnachten? Commelins beschrijving sluit in ieder geval de Vale Gier uit, want die heeft geen voeten als een zwaan. Waarom een vogel met zwemvliezen gedurende drie weken het kruis van de Oude Kerk als slaapplek prefereert blijft echter een raadsel. Raadselachtig is ook waarom de Amsterdammers massaal zouden uitlopen voor de toen waarschijnlijk algemene verschijning van een Aalscholver.

Met zo'n verhaal zou onze Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna natuurlijk korte metten maken. De enige Vale Gier die een kans maakt zich een plaats op de Amsterdamse lijst te verwerven is dus onze Waterlandse gier A1. Wij wachten de beoordeling met belangstelling af...

Ruud Vlek
Spuistraat 302
1012 VX Amsterdam

*Met dank aan F.I. Padmos, A.B. van den Berg, P. van den Brand, J. Bontenbal, A.G.M. Buhr, R.W.R.J. Dekker, A.H.V. Eggenhuizen, M.R. de Jonge, G.O. Keijl, C.S. Roselaar, W. E.M. van der Schot en F. Visbeen voor hun diverse bijdragen aan de totstandkoming van dit artikel.

Geraadpleegde literatuur.

- Anonymus (1946), Schijndel in de frontlijn. Uitg. Fa. Wed. Th. v.d. Wiel, Schijndel.
A.B. van den Berg, (sine anno), Lijst van nederlandse vogelsoorten 1990, idem 1991. Santpoort.
G. Bogaers (1971), Drukte rond een Bengaalse gier. Ruim 60.000 bezoekers. Vogeljaar 19(1):426-427
C. Commelin (1693), Vervolg van de Beschrijving der Stadt Amsterdam. Amsterdam, MDCXCIII.
Commissie voor de Nederlandse Avifauna (CNA), Avifauna van Nederland. Lijst
-

- van de in Nederland waargenomen vogelsoorten en hun geografische vormen. Leiden 1962, en 2e druk Leiden 1970.
- F.J.H. van Erve, H.K.M. Moller Pillot e.a. (1967), Avifauna van Noord-Brabant. Assen.
- C. Eykman et al (1941), De Nederlandsche Vogels. Deel II (red. C.G.B. ten Kate), Wageningen.
- F. Genero (1985), Indagine sulla presenza del Grifone, *Gyps fulvus* sulle Alpi orientali. *Rivista Italiana di ornitologia* vol. 55(3-4):113-126.
- F. Genero (1988), Considerations on the presence of the Griffon Vulture (*Gyps fulvus fulvus* Hablizl 1783) in the Julian Alps. *Larus* vol. 38-39 (1986-1987):137-145, Zagreb 1988.
- U. N. Glutz von Blotzheim, K.M. Bauer & E. Bezzel (1971,1979), *Handbuch der Vögel Mitteleuropas* Band 4, Falconiformes. Frankfurt am Main.
- J.A. Groen (1975), Rondom Volewijk en Tolhuis. Een historische wandeling door Amsterdam-Noord en zijn randdorpen. Amsterdam.
- C.J. Hazevoet & W. van der Waal (1986), Checklist van de vogels van 'Groot-Amsterdam'. *De Gierzwaluw* 24(4):84-87.
- W. H. Th. Knippenberg (1962), Zes Vale Gieren (*Gyps fulvus fulvus* Hablizl) in Nederland. *Limosa* 35(1-2):165.
- L. Lippens & H. Wille (1986), Uitzonderlijke vogels in België en West-Europa.
- G.J. van Oordt & J. Verwey (1925), Voorkomen en trek der in Nederland in het wild waargenomen vogelsoorten. Leiden.
- F. Perco, S. Toso, G. Susic & M. Apollonio (1983), Initial data for a study on the status, distribution, and ecology of the griffon vulture (*Gyps fulvus fulvus* Hablizl 1783) in the Kvarner Archipelago. *Larus* vol. 33-35(1981-1983):99-134. Zagreb.
- D.T.E. van der Ploeg et al. (1976), Vogels in Friesland, Deel I. Leeuwarden 1976.
- V. Vasic, B. Grubac, G. Susic & S. Marinkovic (1985), The status of birds of prey in Yugoslavia, with particular reference to Macedonia. In: I. Newton & R.D. Chancellor, *Conservation Studies on Raptors*. International Council for Bird Preservation, Technical Publication no. 5. Cambridge, 1985.
- J. Wagenaar (1760), Amsterdam, in zijne opkomst, enz. beschreeven. Eerste stuk, Amsterdam 1760.
- Werkgroep Avifauna Natuur- en Vogelwacht Schouwen-Duiveland (1986), De vogels van Schouwen-Duiveland. Zierikzee.
- E.J. van IJzendoorn en P. de Heer (1985), Herziening van de Nederlandse Lijst. *Limosa* 58:65-72.

KNIPSELSKNIPSELSKNIPSELSKNIPSELSKNIPSELSKNIPSELS

Jonge tijftjaf ontmoet in Amsterdam-Zuid spiegel des doods

Hoe erg is een dode groenling? Over die vraag streden een buurtvereniging en de Amsterdamse Assurantiebeurs dinsdag voor de Amsterdamse rechter. De jonge groenling, een beschermde vogel, vloog zich op 26 juni te pletter tegen de pui van de Amsterdamse Assurantiebeurs, een laag gebouw vlak bij het World Trade Center. Hij was niet de enige. Op 4 juli vond een jonge tijftjaf de dood.

Advocaat Warendorf, buurtbewoner en vogelliefhebber, heeft de beide lijkes aan de voet van het gebouw gevonden. Hij meent dat de vogels van de extreem spiegelende ruiten van het gebouw in de war raken. Ze zien de bomen, vooral kruinen, gespiegeld en menen een bos in te vliegen. Warendorf

schreef, als buurtbewoner, brief na brief aan de Assurantiebeurs met het verzoek de ruiten te beplakken met stickers – met rooivogelsilhouet – om vogels te waarschuwen dat het gebouw niet doorvliegbaar is. De Assurantiebeurs reageerde niet. Ook niet op telefoontjes van de Vogelbescherming. Met zijn laatste brief stuurde Warendorf een concept dagvaarding mee, ondertekend door de buurtvereniging Beethovenstraat-Parnassusweg en de Dierenbescherming, met de eis 210 stickers op de ruiten te plakken. De beurs bleef zwijgen. Op de zitting verscheen ze wel. Met advocaat.

Advocaat Sanders, van de Assurantiebeurs, verklaarde dat de brieven van Warendorf 'als curiositeit' terzijde waren gelegd. Hij vond de

eis belachelijk. Er was niet aangegeven waarom tijftjaf en groenling door de spiegelende ruiten in verwarring waren geraakt. Vogels vliegen, gebouwen staan en die twee ontmoeten elkaar wel eens. 'Dat is een van de facts of life.' Hij adviseerde Warendorf eens op een boerderij te gaan kijken. 'Daar zijn vogels die zich te pletter vliegen aan de orde van de dag.'

In zijn lange befoeg werpt Sanders zelf de vraag op: waarom plakt mijn cliënt de stickers niet gewoon? Het antwoord is simpel: de effectiviteit is niet bewezen. En bovendien, meent de beursvoorzitter, 'het is hier geen kleuterschool, wij plakken niet ons hele gebouw vol'.

De effectiviteit is 'niet wetenschappelijk' onderzocht, geeft de

tegenpartij toe. Maar 'ervaring' wijst uit dat de stickers wel helpen. Uit onderzoek van Tinbergen blijkt dat jonge vogels schrikken van het silhouet van een rooivogel. De 'unieke vogelpopulatie' – in Amsterdam-Zuid – vliegt zich onnodig te pletter. De eigenaar van een ander gebouw in de buurt was wel bereid enkele silhouetten te plakken. 'Hoewel dat niet voldoende helpt, is de wil tot actie aanwezig. De Beurs wil niet eens praten, daarom moet de rechter nu besluiten. De uitspraak is 5 augustus.'

Vogelconsulent Hartog weet niet precies wat vogels zien, maar wel dat de stickers helpen. 'Niemand weet hoe een dier de realiteit ervaart, maar dat weten we zelfs niet van een ander mens.' xvg

VOLKSKRANT 20-7-'93

UILENBALLEN IN HET TWISKE

Nico Jonker

Uilen in het Twiske

Het recreatiegebied het Twiske ligt op de grens van de Zaanstreek en Waterland. Ingeklemd tussen de lintbebouwing van Oostzaan, Landsmeer en Den IJp en de waterrijke veenweidereservaten van het IJper- en Oostzanerveld.

In het Twiske komen twee soorten uilen voor: Kerk- en Ransuil. De Kerkuil zag kans om twee jaar achtereenvolgend in het gebied een broedsel succesvol groot te brengen. In totaal vlogen er zeven jongen uit. Die jongen zwerven in de omgeving rond. Zo zat er één een tijd lang in een loods in Landsmeer, in het randgebied van het Twiske, op ongeveer een kilometer afstand van het ouderlijk nest.

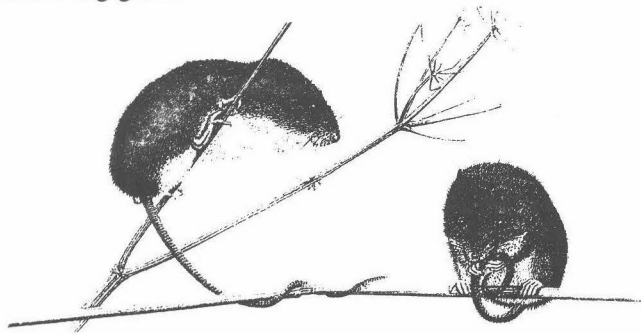
Ransuilen roesten vooral in de winter in het Twiske. Het gaat om vier tot zes exemplaren in een beplanting. Deze roestplaats ligt ongeveer twee kilometer van het Kerkuilennest.

Braakballenonderzoek

In het najaar van 1992 zijn van de kerk- en de Ransuilen braakballen verzameld. De deelnemers aan de nozos-avond (Noordhollandse Zoogdieren Studiegroep) in Amsterdam, waaronder ook veel leden van de VWG Amsterdam, plozen de Kerkuilenballen uit Landsmeer. Op de nozos-avond in Wormer ploos men Kerkuilenballen uit het Twiske. Inge Riemens, Desire Hof en ondergetekende analyseerden de Ransuilenballen.

De resultaten van al dit gepluis staan in tabel 1.

Als we deze resultaten vergelijken blijken de verschillen tussen de uilenmenu's erg groot.

Dwergmuis